

Pjesme Ruđera Boškovića o Blaženoj Djevici Mariji

Pavle KNEZOVIĆ

Sažetak

R. Bošković nije samo znanstvenik na mnogim znanstvenim poljima, nego i vrlo plodan i vrstan pjesnik. Pored omiljenog didaktičkog epa Pomrčine Sunca i Mjeseca — *De Solis ac Lunae defectibus* (tiskan u Londonu, Veneciji, Grazu i Rimu te na latinskom i francuskom u Parizu) i nedovršenog epa o sedmogodišnjem ratu *Pietas Austriaca triumphans*, nekoliko ekloga i vrsnih prigodnih pjesama, R. Bošković je ispjevao na desetine tisuća ekstemporalnih epigrama. Sve pjesme iz Ruđerove zbirke *Cantatine* (Viterbo 1750.), u kojima je opjevao glavne blagdane B. D. Marije, uglazbljene su i pjevane uz liturgijske obrede. Gotovo u svim Ruđerovim pjesmama nalaze se stihovi u kojima slavi B. D. Mariju, ali svojom dubinom i poetičnošću osobitu pažnju privlači njegova pjesma *Virgo sine labe concepta* — Djevica bez grijeha začeta. Ovo je njezin prvotisak u originalu, dok je u prepjevu njegove sestre Anice više puta tiskana, iako je I. Kukuljević tvrdio da je ovu pjesmu Ruđer ispjevao na hrvatskom jeziku.

Uvod

Ruđer Bošković općenito je u nas i u svijetu poznat kao fizičar, matematičar, filozof, poklisar, a pošto se o njegovoj poeziji rijetko piše, manje je poznat kao pjesnik. Preko tog dijela Ruđerova stvaralaštva obično se prelazilo površnim i s maglovitim izričajima kao, primjerice: »Napisao je mnoštvo stihova i prigodnih pjesama«,¹ a neki opći priručnici hrvatske književnosti čak ga ni ne spominju kao pjesnika.² Ruđerov pjesnički opus u starijoj hrvatskoj književnopovijesnoj literaturi uglavnom nije prešućivan počev od S. M. Crijevića (Bošković je imao samo 32 godine kad je Crijević sastavljao njegov životopis³), Sebastijana Slade,⁴ Š. Lju-

1 Opća enciklopedija JLZ, 3. izdanje, Zagreb, 1977., sv. 1. str. 638.

2 Usp. Kombol–Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda* — priručnik za učenike, studente i učitelje književnosti, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, ŠK, 1992, str. 370–371.

3 *Vivit enim Romae annos natus dum haec scribo XXXII.*, Seraphinus Maria Cerva: *Bibliotheca Ragusina*, Zagrabiae 1980., sv. 4., str. 60.

4 Sebastijan Slade–Dolci, *Fasti litterario–Ragusini sive virorum litteratorum qui usque ad annum MDCLXVI. in Ragusina claruerunt ditone prospectus*, Venetiis, Excudebat Gaspar Storti, 1767., str. 50.

bić,⁵ a F. M. Appendini, govoreći opširno, nabraja sva izdanja njegovih pjesama,⁶ Franjo Rački.⁷ U potonje vrijeme o Boškovićevoj poeziji ima podataka samo kod onih koji su se poblize bavili prikazom sveukupnog njegova rada.⁸

Kako je Bošković stvarao stihove?

Kada je Ruđer ispjevao svoje prve stihove i na kojem jeziku (hrvatskom, latinskom, talijanskom), ne može se sa sigurnošću reći. Bilo je to najvjerojatnije u školi gdje je, kao učenik humaniora, parafrazirao klasične rimske pjesnike. Prva pouzdana vijest o Boškovićevom stvaranju stihova, prema Truhelki, nalazi se u njegovu pismu iz Ferma 16. kolovoza 1734. bratu Božu: »Questa sera ho copiata una lunga elegia fatta in gran parte ieri per mio esercizio per mandarla al P. Baro, e sentire il giudizio.«⁹ Te je dakle večeri prepisao jednu dugu elegiju koju je većim dijelom sastavio dan ranije kako bi se u tom poslu vježbao, a poslat će je bratu Baru da sazna njegov sud. Do Barinog suda je Ruđer osobito držao, što se vidi iz brojnih njegovih pisama braći Baru i Božu, te sestri Anici, kao i u onim upućenim brojnim prijateljima. Za početak školske 1735. godine u *Rimskom kolegiju* učenici su recitirali Ruđerovu poemu o pomrčanjima Sunca i Mjeseca (*Poemation de Solis ac Lunae defectibus*) koja je tada imala oko 300 heksametara.¹⁰ Prema Truhelkinom ispisu poema je nastala u Fermu, recitirana je u studenom 1735. u *Rimskom kolegiju*, a čuvala se u obiteljskoj pismohrani Pozza–Sorgo pod signaturom Ms. Bosc.N.2. Truhelkin opis tog rukopisa glasi: »(Ms. 19.5x26.5 4ss. omota; na 1. naslov B.r. 2ss. uvoda + 14ss. i + 4ss. č« tj. Manuskript veličine 19,5x26,5 cm., 4 stranice omota (dvostruki omot), na prvoj stranici naslov Boškovićevom rukom, zatim 2 stranice uvoda, te 14 stranica teksta pjesme i 4 stranice čiste tj.

5 Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna–Zara, 1856.

6 Usp. Francesco Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*, Ragusa, Della stampe di A. Martecchini, 1803., t.2, pp.50–64 gdje govori o uglednim matematičarima dubrovačkim i pp.150–160 među uglednim pjesnicima 18. stoljeća.

7 *Život i ocjena djela Rugjera Josipa Boškovića uspomeni prve stogodišnjice smrti njegove*, Rad JAZU 87–88., 90., Zagreb, 1887–1888.

8 Ž. Marković, *Ruđer Bošković, I. i II.*, Zagreb 1968. i 1969.; V. Gortan, *Ruđer Josip Bošković* (Hrvatski latinisti, II.); Zagreb, 1970., str.309–347; Ž. Dadić, *Ruđer Bošković*, Zagreb, 1987.

9 Branimir Truhelka, *Ruđer Josip Bošković ulomci biografije*, Ruđer Bošković grada, knjiga I., Zagreb, 1950., str. 101.

10 »Conscripseram et in solemni studiorum instauratione in Collegio Romano recitaveram jam ab anno 1735, poemation *De Solis ac Lunae defectibus*, quod tunc quidem trecentis circiter versibus continebatur totum.« — piše sam Ruđer u predgovoru epa *De Solis ac Lunae defectibus libri V.*, 1. izdanje, Veneta, str. XXI–XXXII.

prazne)«, ¹¹ ukupno 5 presavijenih folija i omot. Naime, školske 1735/36. godine, kada je počeo predavati u prvom razredu, nastala je zbirka njegovih pjesama koje su na blagdane tijekom te školske godine u školi recitali učenici. Čistopis ispisan Boškovićevom rukom imao je Truhelka u svojim rukama i o njemu de visu zapisao: »Carmina/ P. Rogerii Iosephi Boscovich S.J./ Humaniores litteras docentis in Collegio Romano/ anno 1735/ publice a discipulis recitata/ spes tamen communes exitus belli fefellit. — (Uvod) — Pacato Christiano Orbe bello in Turcas translato/ de Turcici Imperij imminente fine, Vaticinium (ss.1–9), — Graecia Romam praecatur, ut conjunctis/ contra Turcas Christianis Principibus/ indignum sibi iugum eripere curet (ss.10–21), — Germaniam Principis Eugenij obitu maerentem/ Eugenius ipse solatus, in Turcas inflammat, ac suam opem pollicetur. Elegia (ss.21–23), — De imminente Turcarum clade/ Vaticinium (ss.23–25), — Turcarum excidium portanti postremo Lunae defectu/ in quo sub initium Majoris Hebdomadae Luna primo pallica/ mox atra, deinde supra morem cruenta apparuit,/ posteam ita tenebris involuta, ut nusquam conspiceretur/ Epigramma (ss.25) / (4 ss. omota + 27 ss. i + 1 s. čista/, B-ćevom rukom. Čistopis/).¹² Priređivač rukopisa, »koji se tiče mladosti Boškovićeve i prvih njegovih radova« ili nije iskoristio sve podatke koje je ostavio Truhelka ili se pak poslužio nekim njegovim drugim rukopisom.¹³ Iz opisa rukopisa kojeg je Truhelka napravio de visu (a rukopis se čuvao tada u arhivu Pozzo–Sorgo), saznajemo prvo da je to bio autograf, zatim kako je bila ispisana njegova naslovna stranica i naslovi pojedinih pjesama te koliko je prostora u rukopisa zapremala svaka pojedina pjesma, odnosno, približnu dužinu te pjesme i njenu vrstu. Nažalost nijedna od tih Ruđerovih pjesama danas nije poznata. Pismohrana obitelji Pozzo–Sorgo znamo kako, kada i gdje se danas čuva.

Gotovo istu sudbinu imalo je na tisuće njegovih epigrama koje je on s nevjerojatnom lakoćom stvarao. Dobar uvid u Boškovićevu pjesničku radionicu pružaju nam njegova pisma i bilješke kojima je gotovo redovito popratio sve svoje stihove. Osobito je karakteristično s tog gledišta njegovo pismo Girolamu Durazzu od 1. listopada 1772. u kojemu usputno govori o svojim ekstemporalnim epigramima. (To su epigrami koje bi netko ispjevao smjesta na zadanu temu ili nekim slučajnim povodom.) U tom

11 Truhelkin prijepis naslovne stranice rukopisa: »Poema degli Eclissi, come fu composta da principio in Fermo da Ruggiero Gius. Boscovich per recitarsi in Roma come fece nelle prefazioni al cominciar a isegnar la prima in Coll/egi/o Romano nel Nov/embre/ del 1735, e che poi e divenuto di 5 libri stampato in Londra e in Venezia, indi di 6 stampato in Parigi colla traduzione francese. (Ms. 19,5 x 26,5; 4 ss. omota; na I. naslov B/oškovićevom/ r/ukom/ 2.ss. uvoda + 14 ss. i + 4 ss.č.)« — *ispis u ostavštini B. Truhelke u Institutu za povijest znanosti HAZU, Zagreb*, sv. 21., str. 111.

12 *Nav. dj.*, sv. 21., str. 112.

13 *Usp. nav. dj.*, str. 103. i str. 120., bilješka 29.

oduljem pismu nalaze se 34 takva njegova epigrama s kratkim opisom kojom su zgodom nastali za Ruđerova kratkog boravka u veleposlanikovo-voj vili u Messtrama. Tako tek usputno, kao o nečemu što je svima dobro znano, Bošković piše o. Girolamu kako mu je ta ruralna sredina pružila mnoge različite prigode te je tu o tome ispjevao veliku količinu ekstem-poralnih distiha — »una quantità grande di distici estemporanei sugli argu-menti che si presentavano da se stessi« — samo zato da time pruži go-spodinu veleposlaniku i isluženom duždu prigodu da se zabave — (»per dare a Lei /Sig. Ambasciatore/ e all' eccellentissimo Signor Marcellino Ex Doge un occasione opportuna per divertirsi, compatendo le mie freddu-re«). »Činio sam to uistinu s najvećom lakoćom. O kamo sreće da sam se rodio u doba pape Lava X.! Kakvu bi buru digao s njima tada kad su bili u tolikoj modi — *Veramente ho in essi una somma facilità. Così fossi nato ai tempi di Leone X! Avrei per questa via fatto del chiasso in que tempi, nè quali essi erano tanto alla moda.*«) »U svom životu«, nastavlja Bošković, »ispjevao sam ih na desetine tisuća od kojih su neki bili dobri, neki slabiji, a neki loši, ali moj Avite, od njih ne nastade knjiga po kojoj bi se moglo prosuditi! — *A'giorni miei ne ho ben fatte molte diecine di migliaja, quali buoni, quali mediocri, quali cattivi, arbiter non fit, Avite, liber!*«).¹⁴ Dobro se prisjeća kako mu je veleposlanik Francuske u Varšavi Paulmy, kod ko-jega je boravio nekoliko mjeseci nakon povratka iz Carigrada u Italiju, naredio da za stolom ne može ništa popiti ako smjesta ili snogu ne ispjeva jedan distih ili epigram o jelu koje se u tom trenutku nudilo gostima — i gotovo s nekim ponosom završava Ruđer to prisjećanje »Ipak, pio sam neprestano, pa i više nego desetak puta na dan — eppure ebbi sempre, e più di una diecina di volte per giorno.«¹⁵ Nije to bilo samo u Varšavi, nego i u Parizu, Londonu, Vicenzi, Rimu, Beču, Veneciji, zapravo gdje-god se Ruđer našao. U svoje doba bio je posvuda poznat i kao izvrstan ekstem-poralni pjesnik.

Pa i najveći dio njegova najpoznatijeg pjesničkog ostvarenja, epa *Pomrčine Sunca i Mjeseca (De Solis ac Lunae defectibus libri V.)* nastao je, kako sâm piše u predgovoru, dok je jašeći na konju putovao po be-spuću od brežuljka do brežuljka i dok je iščekivao povoljan momenat za promatranje na kvadrantu i drugim instrumentima koje je rabio pri određivanju prolaska meridijana između Rima i Riminija i iscrtavanja što točnijeg zemljovida papinske države, kojeg se astronomsko-geodetskog

14 F. Rački, *Dopisi Boškovićevi — S različitim osobami*, Rad JAZU 87–88., 90., Zagreb, 1887–1888., str. 283.

15 »Mi ricordo di quando in Varsavia dieci anni addietro alloggiavi per piu mesi dal Signor Marchese di Pauly, allora ivi Ambasciatore di Francia: mi si era fatta da quel signore una legge, per cui in tavola non potevo mai bere, se non facevo prima su due piedi un distico sulle materie correnti, eppure ebbi sempre, e piu di una diecina di volte per giorno«, *nav. dj.*, str. 283.

pothvata prihvatio g. 1750. zajedno s učenim subratom Englezom Kristoforom Maireom. Da bi zavarao vrijeme i odagnao od duha svoga gadnu dosadu, on je stvarao tečne heksametre.¹⁶ I u drugim Ruđerovim pjesmama mogu se pročitati njegove bilješke kako su njegovi stihovi nastajali, moglo bi se reći, u jednom dahu. Nije baš uvijek skladao stihove bez poteškoća. Ima kod njega u pismima i takvih trenutaka u kojima se tuži na Apolona i muzu što mu uskraćuju nadahnuće, kao i trenutaka u kojima iščekuje njihov božanski dolazak.¹⁷

Iako je Bošković vrlo lako stvarao stihove na latinskom, ipak ih je najčešće višekrat dotjerivao, brusio i prije objavljivanja propitivao što o njima misli Baro i drugi njegovi prijatelji.¹⁸

Ruđerova djela u stihu

I kod Boškovića kao i kod ostalih hrvatskih latinista razlikujemo tiskana i još netiskana djela. Čini se da se već sam Ruđer pobrinuo pa su g. 1761. u mletačko izdanje njegova didaktičkog epa i g. 1763. u *Teoriji prirodne filozofije* doneseni popisi njegovih dotad tiskanih djela. I u jednom i u drugom stoji poseban odjeljak *Poetica* u kojem su navedena njegova pjesnička djela.

A. Tiskana djela

1. *Cantatine pro visitatione Dei Genitricis*, Viterbi, 1750. — (Za već postojeće profane arijete s glazbom ispjevao je Ruđer šest pjesama u čast pohoda Blažene Djevice Marije. Priređivač popisa g. 1761. ističe kako su već vrlo rijetki primjerci tog izdanja. Prema Jurićevu popisu od tog izdanja nije pronađen još nijedan primjerak.¹⁹)

2. *Eclog recitata in publico Arcadum consessu primo Ludorum Olympiorum die, quo die Mich. Joseph Morejus generalis Arcadiae custos illustrium poetarum Arcadum efigies formandas iaculorum ludo substituerat;*

16 »In iis inter equitandum vel expectandam opportunam observationi occasionem, ut tempus fallerem et animum a taedio importuno avocarem tam priores duos fere omnes, quam omnes omnino posteriores duos libros conscripsi«, *De Solis ac Lunae defectibus libri V*, Editio Veneta prima ex exemplari editionis Londinensis anni 1760. correcto et perpolitato ab ipso auctore, Venetiis, Typis Antonii Zatta, 1761., str. XXXIII–XXXIV.

17 Usp. V. Varićak, *Ulomak Boškovićeve korespondencije*, Rad JAZU knjiga 185, Zagreb, 1911., str. 263. i 344., a osobito str. 339.

18 U pismu Baru iz Rima 26. prosinca 1752. šalje 29 stihova iz 3. pjevanja s varijantama i traži njegov savjet. Ti se stihovi razlikuju od onih što su tiskani. (*Truhelkina ostavština*, sv. 25, VIII, str. 28–230., isto tako u pismu od 14. rujna 1751., *nav. dj.*, str. 7–9.)

19 Šime Jurić, *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*, Zagrabiae, 1971, 1. dio, 2.vezak, str. 68., br. 618, i str. 206. br. 258.

Romae, Ex typographia Generosi Salomoni, 1753. — Ekloga recitirana na javnom skupu Arkadije prvi dan olimpijskih igara.²⁰

3. Stanislaw I. Poloniae regis, *Lotharingiae ac Barri ducis et inter Arcades Euthymii Aliphiraei dum eius effigies in publico Arcadum coetu erigetur* apotheosis; Romae, Ex typographia Generosi Salomoni, 1753. — Apotheozna kralja poljskog i vojvode lotarinškog i barskog Stanislava I. ili Eutimija Alifireja među Arkadanima dok je njegova slika postavljena na javnom zboru Arkadije.²¹ Ova pjesma, od 322 odlična heksametra, prepjevana je na francuski i iste godine u Nancyju dvojezično tiskana.²²

4. Maria Theresia *augustissima Romanorum imperatrix Hungariae et Boemiae regina* studiorum faultrix munificentissima carmen — Pjesma Mariji Tereziji kao najpouzdanijoj zaštitnici nauka.²³ Pjesma ima 140 krasnih heksametara, a tiskana je u zbirci posvećenoj Franji i Mariji Tereziji kao obnoviteljima znanosti i lijepoj umjetnosti u Beču.

5. *Pro Benedicti XIV. Pon. Max. soteria*; Romae, In typographia Palladis, 1757. — zavjetna pjesma u čast papi Benediktu XIV. koji se bio teško razbolio. Tiskana je i u zbirci koja je tom prigodom izdana u Rimu.²⁴

6. Povodom vjenčanja Giannija Corari i Andriane Pisauri ispjevao je pjesmu: *In nuptiis Joannis Corarii et Andrianae Pisauriae e nobilissimis Venetiae Reipublicae senatoriis familiis carmen*; Romae, Ex typographia Palladis, 1758, a tiskana je i u zbirci Sedam novijih pjesnika Družbe Isusove.²⁵

7. *De Solis ac Lunae defectibus libri V — Pomrčine Sunca i Mjeseca* — ep posvećen učenom društvu Royal Society u Londonu gdje g. 1760. izlazi prvotisak²⁶ tog glavnog Boškovićeve pjesničkog djela »u kojem s laćom elegantnim heksametrima pjesnički oblikuje apstraktne astronom-

20 Ista pjesma je tiskana u zbirci *Arcadum carmina*, Romae, Ex typographia Josephi et Philippi de Rubeis, 1756., 2. dio, str. 195–204. pod naslovom: »Ecloga recitata in publico Arcadum consessu Anno 1753. primo Ludorum Olympicorum die quo die illustrum Arcadum effigies formandae jaculorum ludo substitutae fuerant.«

21 I ova pjesma je tiskana u spomenutoj zbirci *Arcadum carmina*, str. 204–213.

22 *Poeme latin en l'honneur du roi de Pologne, duc de Lorraine et de Bar lu a l'academie des Arcades de Rome* (Texte latin et trad. francaise par J. de Cuers de Cogollin), Nancy, P. Antoine, /s. a./–usp. Jurić, *nav. dj.*, str. 190., br. 9.

23 Pjesma je tiskana u zbirci *Musae Francisco et Mariae Theresiae augustis congratulatur ob scientias bonasque artes eorum iussu et munificentia Vindobonae restitutas*, Vindobonae, Typis Ioannis Thomae Trattner, 1756. i u zbirci *Carmina recentiorum poetarum VII e Societate Jesu*, Cremonae, Ex typographia Ricchiniana, 1772., str. 157–161., ima 140 krasnih heksametara.

24 *Pro restituta valetudine Benedicto XIV. P.O.M. Arcadum carmina*, Romae, Ex typographia de Rubeis, 1757., str. 37–40.

25 *Carmina recentiorum poetarum VII e Societate Jesu*, Cremonae, Ex typographia Ricchiniana, 1772., str. 133–156.

26 *De Solis ac Lunae defectibus libri V. — Ibidem autem et astronomiae synopsis et theoria luminis Newtoniana et alia multa ad physicam pertinentia versibus pertractantur*, Londini, Apud Andream Miller et R. et J. Dodsleios, 1760.

ske teorije«. ²⁷ Ovaj didaktički ep od 5498 elegantnih heksametara, na kojem je Ruđer radio, razumljivo s duljim prekidima, punih 25 godina ubrzo će, nakon londonskog prvotiska, doživjeti više izdanja: tako već iduće godine u Mlecima izlazi drugo izdanje, ²⁸ treće izdanje izlazi g. 1765. u Gracu, ²⁹ a prema nekima četvrto g. 1767. u Rimu ³⁰ i peto g. 1779. u Parizu s usporednim De Barruelovim prepjevom na francuskom jeziku, s Boškovićevom dopunom od 202 heksametra koja su posvete kralju Francuske i pohvale francuskoj mornarici. ³¹

8. *Quinquesimo anno pontificatus cardinalis Luynii, Senonensis archiepiscopi carmen cum historico argumento*, Senonis, 1779. — pjesma povodom zlatne mise pariškog nadbiskupa kardinala Pavla Luynesa. ³²

9. Jedna elegija prigodom poroda u francuskoj kraljevskoj obitelji — In recenti ortu regii Galliae delphini elegia. ³³ Od ove elegije sačuvano je samo drugo izdanje s paralelnim prepjevom na talijanski, ali zahvaljujući Boškovićevim bilješkama doznajemo da je kraljica sretno rodila 24. listopada 1779., o tome je 2. studenog 1779. stigla vijest u prekrasnu vilu bivšeg ministra mornarice De Boynesa, gdje se tad nalazio Ruđer. On je isti dan ispjevao prvih 35 distiha elegije, a kad je uvečer 5. studenoga 1779. stigao kod kardinala Luynesa i čuo da će kardinal sutra krstiti dijete, smjesta je ispjevao još 11 distiha. Sve je još te iste večeri poslao ministru vanjskih poslova De Vergennesu, koji se pobrinuo da elegija bude iste noći tiskana da bi sutradan bila razdijeljena svim uzvanicima. ³⁴

10. *Pietas Austriaca triumphans, liber I.* — Triumf austrijske bogoljubnosti. ³⁵ Priređivač je mislio da su ovi odlični heksametri (ima ih 394)

27 V. Gortan, *Ruđer Josip Bošković*, (u ediciji PSHK, *Hrvatski latinisti*, knjiga II.), Zagreb, 1970., str. 313.

28 Editio Veneta prima ex exemplari editionis Londinensis anni 1760. correcto et perpolitato ab ipso auctore; Venetiis, Typis Antonii Zatta, 1761. Ovom izdanju je poslije 5. pjevanja izdavač, Boškovićevim dopuštenjem (vjerojatnije na njegov zahtjev) dodao 62 heksametra koje je ispicao na primjerku genoveškog poklisara u Londonu kao posvetu: »Addimus hic, quae ipsius auctoris manu conscripta invenimus in exemplari Londinensi, ex quo hanc editionem comparavimus. Sic autem se habeat«, str. 341–343.

29 Graecii, Typis haeredum Widmanstadii.

30 »Romae, 1767., Sommervogel, I., st. 1842.« Šime Jurić, *nav. dj.*, str. 209., br. 304.

31 *Les eclipses poeme en six chants*, dedie a sa Majeste par M.l'abbe Boscovich — traduit en francois par M.l'abbe De Barruel, Paris, chez Valade Laporte, 1779.

32 Usp. I. A. Kaznačić, *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' RR.PP. francescani di Ragusa*, Zara, Della tipografia governiale, 1860., str. 161., br. 660.

33 Neapoli, Vincentius Mazzola–Vocola excudebat, 1781.

34 Usp. Notae auctoris No. 1., ibidem p. 16: »Morabatur auctor in magnifica villa regii quondam rei maritimae administri domini de Boynes, cum Parisiis nuntiatuim est allatum de felici Reginae partu die vigesima quarta Octobris. Eodem die conscripsit et ad regium rerum externarum administrum dominum Dde Vergennes misit per litt ... priora triginta quinque disticha huius Elegiae.«

35 Programma dell' I. R. ginnasio superiore di stato in Ragusa alla fine dell'anno scolastico 1871–72.; Ragusa, Tipografia di Carlo Pretner, 1872., str. 30–54.

vrsnog hrvatskog pjesnika Vice Petrovića i njemu ih pripisao. Pošto su u njima opjevani događaji koji su se zbivali poslije Petrovićeve smrti, ne mogu biti njegovi, ispravno je ustvrdio dr. Đuro Körbler.³⁶ Iz Ruđerovih pisama bratu Baru doznajemo da su ovi heksametri njegovi i da ih je ispjevao za svog boravka u Beču, te da pripadaju njegovom nedovršenom, bolje reći, započetom epu o Sedmogodišnjem ratu.³⁷ U Ruđerovom pisma Baru 19. prosinca 1757. čitamo da je bečki nadbiskup prezentirao prvo pjevanje epa carici Mariji Tereziji, koja je tom prigodom rekla kako očekuje i ostalo (*«aspetta il resto»*), pa je on već počeo drugo pjevanje i šalje mu 21 početni stih.³⁸ Tjedan dana poslije piše opet Baru da gubi volju nastaviti ep jer su događaji krenuli neželjenim putem (*«Avevo ripigliato il secondo libro de'miei versi, ma col presente orrido funeste me cascan le braccia, a čujem da je i Gosoda ne zdrava»*).³⁹ Početak tog 2. pjevanja tiskao je Varićak s istim pismom. Marković navodi i neke druge pojedinosti iz Ruđerovih pisama kojih nema među onima što ih je objavio Varićak. Tako navodi da Ruđerovu poemu »u taj čas ima u rukama Metastasio koji misli da joj može staviti naslov *Pietas Austriaca Victrix (Austrijska bogoljubnost kao pobjednica)*, jer će se osobito u drugom i trećem pjevanju vidjeti bogoljubnost carice i njen učinak.«⁴⁰

11. U Beču je ispjevao i tiskao elegiju prigodom svečanog otvaranja bečke nadgimnazije *Pro solemni inauguratione aedium Archigymanisii Vindobonensis /elegia/, Viennae, 1757.* — Jurić navodi: »*Elegia, Viennae, 1757. /?/«*, prema Sommervogelu, dodajući upitnik, što je nepotrebno, jer Sveučilišna knjižnica u Beču posjeduje primjerak tog izdanja.⁴¹

O tiskanju Boškovićeve epigrama, većeg broja, kao u spomenutom pismu o. Girolamu Durazzu ili pojedinim zbirka i pismima, ne namjeravam ovdje govoriti jer to iziskuje, s više gledišta, poseban rad.

B. Boškovićeve netiskane djela

Među netiskane Ruđerove pjesme nužno je ubrojiti njegovu prvu zbirku *Carmina — Pjesme*, koju je ispjevao tijekom školske 1735/36. godine, zatim onu »dugu elegiju« koju je prepisivao 16. kolovoza 1734. da je pošalje Baru te tisuće izgubljenih epigrama koji najvećim dijelom nisu bili ni zapisani, kao i one epigrame što se nalaze u njegovim netiskanim pismima.

36 Đ. Körbler, *Vićentije Petrović Dubrovčanin*, Rad JAZU 186., Zagreb, 1911., str. 229.

37 Iz pisma upućenog 8. listopada 1757. iz Beča bratu Baru u Recanatu jasno je da je Ruđer ispjevao prvo pjevanje svog epa. Pismo je objavio Vladimir Varićak, *Ulomak Boškovićeve korespondencije*, Rad JAZU 185., Zagreb, 1911., str. 368–369.

38 *Isto*, str. 400.

39 *Isto*, str. 402.

40 Ž. Marković, *nav. dj.*, str. 398.

41 Š. Jurić, *nav. dj.*, str. 207., br. 275.

Ovdje ću spomenuti samo neke rukopise s Boškovićevim pjesmama koji se čuvaju u pismohranima kod nas u Hrvatskoj.

1. U Naučnoj biblioteci u Dubrovniku rukopis br. 365 ima više Ruđerovih pjesama: *In ortu Christi Domini carmen* (71 heksametar); *Ad eminentissimum cardinalem Paulum de Luynes die festo eius nominis anno 1780* (31 elegijski distih s važnim Ruđerovim bilješkama i jednim kratkim pismom koje je Bošković ispisao svojeručno 9. srpnja 1780. u Noslonu na Seni i uputio ga svom dobrom prijatelju i pjesniku Bernardu Džamanjiću); *Ad regium Poloniae et Saxoniae principem Xavierium recurrente die festo eius nominis anno 1780* (8 krasnih elegijskih distiha) i *Ad praestantissimum iuvenem vicecomitem de Vergennes in eius nuptiis cum nobilissima puella e comitibus de Lentillac anno 1781* (6 elegijskih distiha s bilješkom u kojoj se nalazi jedan raniji Ruđerov epigram).

2. U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu čuva se najljepša netiskana Ruđerova pjesma *Virgo sine labe concepta* s prepjevom na hrvatski njegove sestre Anice i još nečijim prepjevom na talijanski jezik.

3. U ostavštini B. Truhelke nalazi se odlomak pjesme koji je Ruđer ispjevao na propovijed o svecima koji su kanonizirani 20. lipnja 1746. u Rimu.⁴²

4. U Arhivu Male braće u Dubrovniku čuva se rukopis br. 1438 (Čulić, 600)⁴³ nešto odulja pjesma (385 heksametara) s naslovom: *De victoria a Sarmatis super Turcas carmen*. Na poledini prvog lista zapisano je grafitnom olovkom: »Carmen cl. viri Nicolai Rogerii Boscovich Soc. Jesu scripta a.d. ... quod inter ejus elegias legitur.« (Naznačena godina je 1737. ili 1621.) Kada sam ovu pjesmu, koju neki pripisuju Boškoviću, a drugi Petroviću, usporedio s Kunićevom pjesmom *De S. Stanislao Kostka carmen* ustanovio sam da je riječ samo o jednoj varijanti te Kunićeve pjesme.

Ruđerovi stihovi o Blaženoj Djevici Mariji

Ruđer Bošković je pjesnik arkadijskog pravca klasicističke poezije, a njegove su sve pjesme gotovo lako prepoznatljive po astronomskim motivima i jednom njemu svojstvenom projiciranju i orisavanju događanja, po jednom predviđanju ili opisivanju nečega što je on, kao nejasnu viziju, upisano u zvijezdama već vidio, a kad se kasnije to dogodi, Ruđer ga prepoznaje i tada mu postaju jasni svi oni momenti koje je promatrao dok su bili gore na prostranom nebu upisani na nebeskim tijelima, među zvijezdama ili je pomoću svog uskog i jasnog kantula pročitao ono što je bilo

42 Truhelkin ispis iz Ruđerovog pisma upućenog Baru u Città di Castello, Institut za povijest znanosti HAZU, sv. 24., VII, fol. 86–88.

43 I. A. Kaznačić, *nav. dj.*, »De victoria a Sarmatis super Turcas, auctore Petrović(?)«, str. 157., br. 600.

upisano na zvijezdama. Ruđer, kako sam kaže, pokušava spojiti krutu matematiku, prostranstva nebeska i arkadijske lugove, nastoji biti podjednako poslanik Uranijin i Apolonov, istodobno biti i znanstvenik i pjesnik:

»Quam bene utrumque simul Phoebi Uraniaeque sacerdos

Jungat opus, Caelumque tubo scrutetur et imas

Ipse sibi fibras per carmina concitet igne

Fatidico! ... (*In nuptiis*, 15–18).

I Ruđerovo klasicističko nazivlje jednako je onom iz renesanse. (U hrvatskom latinizmu od Marulića do posljednjih stihova ispjevanih na latinskom u hrvatskoj književnosti jedinstveno je nazivlje, ono naslijeđeno ili preuzeto od rimskih klasičnih pjesnika.)

Na kraju 3. pjevanja *O pomrčanju sunca i mjeseca*, kad govori o stvaranju ljudskog roda, Svevišnji već tada u svojoj vječnoj promisli od lednog i kužnog daha grijeha oslobađa, zapravo izuzima, majku svog, sebi jednako vjekovječnoga, Sina. Tom naumu i djelu Višnjeg Vladara Olimpa raduju se svi krilati stanari nebeskih prostranstava i duše čiste (anđeli i sveti) te skladnom i zanosnom pjesmom veličaju i slave svoju kraljicu. Nju prečistu i smjernu osmijehom krotkim pozdravlja i Svemogućí Otac vladar neba i zemlje. Ruđer se divi tom skladu i zahvalan je Vječnoj Mudrosti, Tvorcu svijeta što skrbi za nas grešne dajući tako divnu majku svome Sinu koja time postaje i majkom našom, majkom čitavog roda ljudskog, koji je upravo s tolike baštine presretan. Ovdje je Ruđer izabrao onaj iskonski trenutak koji u sebi sadrži i sve ono što slijedi, a što nam je znano iz drugih izvora. Pjesnik je stvorio vrsnu otvorenu pjesničku sliku koju čitatelj mora dovršiti, a dostatna patentnost daje širinu izbora i uživanje u sukreiranju. Ruđerov izbor dvaju momenata (prvi je bezgrešno začće Blažene Djevice Marije, a drugi, njeno uznesenje na nebo i krunjenje za kraljicu neba i zemlje) pružio je vrsnim pjesničkim iskazom mogućnost poimanja sveukupnog naučavanja otaca i Crkve o B. D. Mariji, a istodobno je, usudio bih se reći, manirom vrsnog pjesnika na osobit način istaknuo njezino materinstvo, ono po čemu je Marija, po Ruđerovu mišljenju, i stekla osobito štovanje i zavrijedila osobitu ljubav.

U pjesmi *In ortu Christi Domini carmen* Ruđer samo u 21. stihu spominje B. D. Mariju rišući tek rođeno djetesce kako se igra i smješka na rukama »*almae Genitricis*« »*blage roditeljice*«. Moglo bi se reći da i ovdje ističe njezino materinstvo. Iako pjesma pripada božićnom ciklusu, pa nije lišena ni pećine, ni anđela koji silaze s neba i pjevaju, ni pastira, ni kraljeva i bijednih pelena, ipak je Ruđer ovu odličnu pjesmu zasnovao u prvom redu na vrlo jakim i uspjelim kontrastima: s jedne strane je sićušno, nago novorođenče, s druge strane stari vrag; tu je nejako, malo dijete, ali ono posjeduje neograničenu vlast i moć kako na zemlji tako i u čitavom svemiru, tom nasuprot su već stari kraljevi koji imaju, smrtnim očima gledano, najveću vlast u svojim kraljevstvima. Kako su neznatna i malena nji-

hova kraljevstva naspram kraljevstva toga tek rođenog djeteta. Kraljevi su stari, a djeteta je novorođenče. Dijete se nalazi u nekoj neorisanoj sićušnoj pećini, a taj događaj se u tom trenutku slavi u veličanstvenim bazilikama i velebnim katedralama; pećina je hladna, vlažna, gola hridina kojoj Ruđer suprotstavlja sav ures, sve zlato, srebro i drago kamenje što danas odsijeva po mjestima na kojima se slavi taj preslavni događaj. Nasuprot tome sveme uresu pjesnik nudi Bambinu da se porodi u njegovu srcu, jer će mu tamo biti najtoplije, najmekše, tu će biti primljen kao pravi kralj koji svojom sićušnom desnicom vlada čitavim svemirom.

Među svojim prvim pjesničkim zbirkama ističe Ruđer da je ispjevao šest pjesama o pohođenju Blažene Djevice Marije prilagodivši ih već postojećem natpjevu s profanim sadržajem (*Cantatine*, tiskane 1750. u Viterbu). Priređivač prvog kataloga Ruđerovih tiskanih djela (Venecija, 1761.) za te pučke pjesme rabi izraz »ariette«, što navodi na pomisao da su to najvjerojatnije bile talijanske pučke pjesme, ali nije potpuno isključena mogućnost da su to mogle biti i hrvatske pučke pjesme, iako je takva pretpostavka umnogomu manje vjerojatna.

Najljepša Ruđerova pjesma posvećena Blaženoj Djevici Mariji je *Virgo sine labe concepta* koja je još uvijek u rukopisu.⁴⁴ Pored originala na latinskom u istom se rukopisu nalazi jedan prepjev talijanski i jedan hrvatski. Hrvatski prepjev objavio je g. 1887. Ivan Kukuljević, najvjerojatnije iz nekog drugog izvora uz koji nije bio original i talijanski prepjev.⁴⁵ Oslanjajući se najvjerojatnije samo na Kukuljevića p. Predrag Belić je zaključio: »Kako poznata i krasna pjesma Bezgrešnom Začecu, spjevana dubrovačkim govorom u 'astronomskom ugođaju' i pripisivana Ruđi Boškoviću nije njegova, to o njoj ovdje ne treba ni govoriti.«⁴⁶ Jasno je da se kolebao, teško se odreći tako veličanstvene pjesme, a s druge strane nije raspolagao čvrstim dokazima da je to Ruđerova pjesma, kao što jest, zato je zgodno primijetio: »Ipak bismo mogli možda pitati, nije li nastala u krugovima koji su bili pod utjecajem 'dubrovačke škole' dubrovačkih isusovača.«⁴⁷ Čini se da Beliću ne samo što nije poznato da se u Zagrebu čuva original te Ruđerove pjesme nego je također previdio pisma Ruđerove sestre Anice koja je g. 1912. objavio Vladimir Varićak. Tamo Anica »Iz Dubrov/nik/–a na 14. marča 1781.« među inim piše Ruđu: »Donio mi je isti skular, koji je istomačio u italijanski tvoju pjesan B. G./ospi/ od strane

44 Rukopis se nalazi u SNBZ sig., 7192, format 14,7 x 21,5 cm., 14 folija.

45 Ivan Kukuljević Sakcinski, *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb, Naklada Matice hrvatske, 1886., str. 243–252. Kukuljević je bio uvjeren da je ovo pjesma koju je Ruđer Bošković ispjevao na hrvatskom. (Usp. nav. dj., str. 242.)

46 Predrag Belić, »Isusovački marijanski apostoli kod Hrvata: teologoijski temelji, oblici kulta i pastoralne metode (1601–1773)«, zbornik *Mundi melioris origo — Marija i Hrvati u barokno doba*, Zagreb, KS, 1983., str. 70.

47 U bilješci 190, str. 79.

meštrica gornje skule, da je pošljem tebi. Ne mogu od manje nego mu pogoditi, er sam odgovorila, da će bit služen. Ja ne znam, ma mi se čini da nije rđavo; vidjećeš ti. Ako bude dobro, to će bit isti meštar pomogo Marchetti Lucches, koji je u svemu priizvrstan. Bila je onomadne akademija i ti je skular rečito tu ovo tvoje... I meni je izišlo prinijeti sve do svrhe u naški. Imala sam u temu velik pjadžer, i čudim se i ja, kako sam istomačila, do riječi pobrajajući sve one tvoje poglavite zvijezde onako, kako stoje ondi pijaneti. Ma ti ne posilam, nego te prvo pitam, hoćeš li, da ti pošljem, ali ne? Istim ću staviti odi početak, neka vidiš, je li kako.⁴⁸ Potom je dodala prvih 18 strofa u kojima ima razlika od onog teksta koji je tiskao Kukuljević. Pošto će ovdje biti donesena čitava pjesan kako je objavljena od Kukuljevića, evo nekih kitica koje se od njega razlikuju:

2. Sva, kâ laze, hode i lete,
Nijeme i čete vodne i morske
Snom dubokijem bjehu uzete
Ptice, ovce, zvijeri gorske.
3. Ljudcki narod u toj vrime
Prostiraše sred pokoja
Na ložnicam mekahnime
S danjijeh trudâ uda svoja.
10. Već u moru sakrivaše
Sasvijem sunce zdrake svoje,
Merkurijo jur bijaše
Sašo: običaj njemu kô je.
12. Kad zapanjen vidim toli
Čudnu odasvud svjetlos sjati,
Nebo gori, zemlju doli
U čas jedan obasjati.
14. Ženskijem činom puna uresa,
Ali neumrla slika,
Kojijem zdracim sred nebesa
Sjaše svjetlos nje velika!
15. Isto Sunce stapaše se
I okolo nje stojeći
Odasvuda prikrivaše
Lice i snježne pleći.
18. Zmaj strahovit oko koga
Na klupka se smotavaše,
Ter iz kruga ljuštturnoga
Oštru kudu pruživaše.

48 V. Varićak, *Drugi ulomak Boškovićeve korespodencije*, Rad JAZU, knjiga 193., Zagreb, 1912., str. 202.

Kad usporedimo Kukuljevićev i Varićakov tekst iste pjesme, vidimo da je kod Kukuljevića ponegdje promijenjeno i samo značenje, a ne samo nijanse iskaza. Anica je, kako sama piše, prepjev učinila prema talijanskom prepjevu ili prijevodu Marchettija Lucchesea. Osim pisma to pokazuju i navodi talijanskih riječi tamo gdje, najvjerojatnije nije bila sigurna koji termin smije u astronomiji upotrijebiti na tim mjestima. Tako u 2. stihu 6. strofe za epitet uz Saturna rabi: »Kasna (tarda) zvijezda«; u 1. stihu 8. strofe epitet za Jupiterov pojas: »Mrkijem (nero) pasom«.⁴⁹

Ovaj Aničin ispis otklanja i onu Kukuljevićevu sumnju da manjka jedna strofa poslije 15., jer tu je netko istrgnuo komadić papira. Ovdje kod Varićaka prema Aničinom pismu 16. strofa slijedi 15. i nema nikakvog znaka da tu nešto manjka, a to potvrđuje i sam slijed u latinskom originalu. Anica je prepjevala, zapravo prenijela prilično vjerno smisao originala iako je pri tome njegova pjesnička ljepota dosta toga, što je razumljivo, izgubila. Ova Ruđerova pjesma spada među njegove najljepše pjesme koja je, kako se čini, također ispjevana u jednom dahu s jakim reminiscencijama iz Vergilijeve Eneide, osobito iz 4. pjevanja. Iz pjesme odsijeva sinovska odanost i žarka ljubav spram nebeske majke. Kako se i iz samog komentara vidi pjesma je zasnovana na izvješćima sv. Ivana apostola (Apokalipsa, evanđelje), te Knjizi postanka i sveukupnom nauku Crkve. U jednom momentu se poziva na onaj glasoviti dokaz Duns Scota. Ruđer kao pjesnik vrsno je orisao cijeli prizor s jakim kontrastima i majstorskim poredbama. Među inim potrebno je istaknuti njegovo umijeće tananog nijansiranja pri opisu pojedinih sitnica ili djelića što je i u toj pjesmi došlo do izražaja. Heksametri teku uglavnom glatko, a majstorski je odabrana klasična dikcija pjesnika Augustova doba.

I ova Ruđerova pjesma je zasnovana na jakim i kontrastima od kojih se kao prvi nadaje izuzimanje samog pjesnika od svih bića koja se nalaze na zemlji — sve to počiva i spava dubokim snom dok on jedini bdije i pomno motri nebeske prizore. Kontrasti su naglašeni u deskripciji viđenja: nježni lik Blažene Djevice Marije obasjan sunčanim zrakama i zvijezdama što sjaje, njoj je suprotstavljen jedan pregrubom i stršnom zmaju u oblaku crnog dima kojega on riga iz usta; Marijina postojanost spram promjenjivosti Mjeseca; njezine tanane i mekane pete pritiskaju staru vrlo grubu glavu (tikvu) đavla, koji se obrnuo u lik zmije i trostrukim jezikom pokušava okaljati Djevičine čiste noge. Dok neprestano pritiska nogama zmijinu glavu, Marija mirno šuti, a zmaj se neprestano koprci i na sve moguće načine nastoji izmaknuti se i sklupčavajući svoje golemo ljuštavo tijelo stvara zastrašujuće zvukove. Nasuprot tome korovi anđela, krasni mladići rajске ljepote zlatnih krila, skladaju skladne pjesme i uokolo kolo

49 *Isto*, str. 203–204.

vode, a Svemogući s nebeskih visina odozgo, s osmijehom blagim, sve to mirno promatra. Potom Ruđer, kao vrstan pjesnik, toj i takvoj sadašnjosti suprotstavlja opis onog pradavnog događaja iz raja zemaljskog, kada je taj isti stari vrug u liku zmije prevario našu pramajku Evu. Uspjeli kontrast također je i spomen na onaj trenutak grozne boli, kada Krist, dok visi razapet na križu, predaje svoju majku ljubljenom učeniku. Svoj toj gorčini, mucu i bolu majke i nagog Krista koji umire razapet na križu i tako otkupljuje sav ljudski rod, suprotstavljena je, s jedne strane, ova radost i veselje čitavog neba i svih njegovih stanara, a s druge strane, sav ljudski rod koji u tim momentima bezbrižno spava tvrdim snom. Naznačen je, iako nije istaknut, kontrast Kristove agonije s jedne, i đavla pod Marijinim nogama, s druge strane. Kao osobit vid kontrasta nadaje se, također, samo Ruđerovo viđenje nebeskih prizora naspram onim koje je nekoć imao sv. Ivan apostol, prizor je isti i isti je tumač događaja, anđeo, ali je sv. Ivan ta viđenja prozno opisao, a Ruđer ih je, evo, u stihu opjevao.

*Ruder Bošković**Virgo Sine Labe Concepta*

Nox erat et puro radiantia sidera caelo
 Vibrabant rutilum late iubar: omne ferarum
 Alituumque genus, pecudum genus omne, gregesque
 Lanigerum, ponto quaeque agmina muta sub imo,
 Quae fluviis lacubusque natant, sopor altus habebat. 5
 Genus hominum et curis et fracta labore diurno
 Mulcebat fessos pratis in mollibus artus:
 Non et ego. Aethereos trans vitrea septa tubosque
 Assuetus servare ignes sub nocte silenti
 Immensas caeli lustrabam pervigil oras. 10
 Hinc mihi se tardum Saturni sidus et orbem
 Qui medium latus complectitur annulus atque
 Astantes lateri comites, se Iupiter inde
 Luce nitens placida et comitantia sidera et atris
 Distinctum trabeis latus ostentabat at igne 15
 Sanguineo Mavors caelo fulgebat in alto
 Aequoreas Phoebos sese condente sub undas
 Occiderat Maia genitus, Venus aurea nondum
 Eoo extulerat radiantem e littore frontem
 Auroram adducens, tenebrasque ad Tartara pellens. 20
 Cum subito immensa circum omnia fulgere luce
 Aspicio attonitus caelum terrasque iacentes.
 Flecto oculos pro quae species accurri et omnem
 Ad se animum rapit atque obtutu figit in uno!
 Foemineo cultu sed non mortalis imago 25
 Quos medio effulgens radios vibrant Olympo!
 Sol ipse et vultum et niveos obduxerat artus
 Affusus circum, bis sex radiantia diam
 Sidera cingebant rutilo diademate frontem,
 Sub pedibus lunam, qualis consurgere primo 30
 Mense solet, tenuis sinuatam in cornua falcis
 Cernere erat, circum hanc squamosa volumina torquens
 Horribilis caudam draco protendebat acutam
 Ore oculisque vomens furiali turbine flammas,
 Cui niveo insistens caput exitiale premebat 35
 Diva pede, illa ore furens linguaque trisulca

Hac illac partes se contorquebat in omnes
 Innixis tentans cristas subducere plantis,
 Nequidquam. Incumbens mage Diva tenebat hiantem,
 Spumanti et nigros iactantem e gutture fumos. 40
 Pennati circum iuvenes radiantia mille
 Agmina praestantes forma et fulgentibus alis
 Ducebant agiles choreas fidibusque canoris
 Mulcebant tenues auras et voce sonant.
 Ipse Pater superum pompam spectabat ab alto 45
 Arridens; Divique polo Divaeque recluso
 Effusi quotquot caelestia regna frequentant,
 Pulsabant palmis palmas, caelum omne sonabat
 Et vaga perpetuos reddebant sidera plausus.
 Cum subito e mediis cursu se praepete pronus 50
 Aliger agminibus terras demittit ad imas
 Advolat et dictis me sic affatur amicis:
 »Sedulus aetherios, o tu, qui suspicis ignes
 Affigisque oculos stellati ad limina Olympi
 Ante alios felix, te magni conditor orbis 55
 Rex hominum Deumque pater selegit, ut ultra
 Sidera quae nobis solemnia festa recurrant
 Tu videas gentesque quas vulgare per orbis
 Unus et augustae mysteria pondere pompae
 Viderat haec olim et visum vulgaverat ille, 60
 Divi primo qui dignus amore magistri
 Obtinuit charae curam Genitricis, in alto
 Ipse cruce antiqui crimen lethale parentis
 Dum lueret matremque anima fugiente vocaret;
 Viderat et scripto quae viderat, edidit at non 65
 Edocuit quid visa ferant, quo singula spectent
 Ipse ego te, huc mentem solers adverte, docebo.
 Siste animo, cui sacra dies, quae nocte fugata
 Iam properat, rigidi nimirum octavo Decembris
 Annua Christiadam quae festa reducat ad aras 70
 Hoc olim, magni gnatum quae deinde Tonantis
 Progenuit, genita est almae genitricis in alvo
 Nunc eadem aetherea Regina effulget in aula.
 Perderet ut primo mundi nascentis in ortu
 Pluto furens mortale genus, furialia, nosti, 75
 Deposuit membra et serpentis imagine tactus
 Decerpit primam lingua fallace parentem.
 Illa amens vetitum decerpsit ab arbore pomum

Ausa edere, exemplum viro donare secuto.	
Inde mali labes, crimen matrisque patrisque	80
Contrahit omne genus deductum ab origine prima,	
Vix genitis victor nectit sua vincula Pluto.	
At Pater Omnipotens gnatum missurus ab alto	
Ipse sua tantum crimen qui morte piaret	
Virginis in gremio, voluit mortalia membra	85
Sumere et illaesa prodire parente sub auras.	
Hanc-ne etiam genitor communia iura secutam	
Tartareis sinere sua subdere colla catenis,	
Et Ditis servam primum, tum deinde parentem	
Esse Dei? Quisnam, sana qui mente fruatur	90
Talia crediderit? Potuit secernere matrem	
Omnipotens; decuit matrem secerneret, atque	
Quod decuit, voluit semper rectissimus, ergo	
Secrevit, vitae vel primo in limine servans	
Immanem a maculis, immanem a criminis umbra.	95
Hinc Ditem falsa serpentis imagine tectum	
Increpitans, meritas, inquit, dabis improbe poenas:	
'Crimine foemineo laudis? Tibi foeminea torvum	
Conteret ipsa caput cristas pressura superba.'	
Quod fuerat primo genitor minitabus in aevo	100
Praestitit id. Cum demum utere formata sub imo	
Excepere animam mortalia membra creatam	
Virginis augustae, ignotam constringere vinculis	
De more aggreditur Pluto; Pater ipse repellit	
Audacem cohibens, serpentis prendere rursus	105
Membra reluctantem cogit plantisque tenelis	
Subicit horendam frontem cristasque minaces,	
At teneri vires addit, divinaque plantis	
Robora divinesque animos, fremit ille furore	
Tartareo, calcat firmo pede Diva frementem	110
Allisumque caput fulso per colla cerebro	
Conterit, et Stygias Ditem detrudit ad umbras.	
Victricem nobis coelo commonstrat ab alto	
Omnipotens matremque Dei docet esse futuram,	
Aligerasque iubet Reginam agnoscere turmas.	115
Plaudimus et magni dominam veneramur Olympi.	
Ergo diem celebrare hilares, iam tempore ab illo	
Coepimus ac veteris formam renovare triumphi	
Luna subest pedibus, cingunt radiantia frontem	
Sidera, sol mediam circum complectitur astra	120

Designant Divam virtutibus exornatam
 Aethereis, calcat variatae cornua Lunae
 Ipsa sibi semper constans illaesaque semper
 Immensum solis iubar exprimit, aethere in alto
 Quam superet reliquas Divinae gloria Matris. 125
 Hoc tamen oclusi supremo in culmine caeli
 Solemni pompa mos est celebrare quotannis
 Nunc spectanda tibi portis celebramus apertis
 Sic pater ipse iubet, te singula pandere versu
 Imperat et magnum late vulgare per orbem.« 130
 Sic ait et celeri se tullit ad astra volatu
 Aliger ac sociis adiungitur. Omnis ad aulam
 Pompa subit summi portae clauduntur Olympi.
 Umbra redit terramque operit caelumque profusum.
 Me novus ardor agit, tumet os et pectus anhelum 135
 Concutitur, fibras ignis pervadit ad imas
 Et cerebro fervens exaestuat, arripuit ardens
 Dextra levem calamum, terras vulganda per omnes.
 Carmina sponte fluunt omnemque ex ordine pompam
 Aeternos olim exponunt victura per annos. 140
 Conciliat Pater ipse fidem Regnator Olympi,
 Insinuatque animis et mentibus imprimit altis.

Pjesan o. Rugjeria Josipa Boškovića

U slavu začeca Blažene Djevice Marije

(na dan 8. decembra)

Noć bijaše, a nebesa
Vedra sa svih strana sjahu,
Zvezde, pune svietla uresa,
Svuda zdrake prosipahu.

Sva, ka hode, laze i lete,
Nieme čete, vodne i morske,
Snom dubokim bjehu uzete,
Ptice, ovce, zvieri gorske.

Ljudski narod, u toj vrime,
Prostiraše sred pokoja
Na pernicam mekanime,
S danijeh truda, uda svoja.

Ne ja tako. — Nu držeći
Kantullu¹ uzku prid očima,
Kâ cklo bistro uzdržeći,
Čudnu u sebi kriepos ima.

Proz kû, u doba mukle noći,
Mû običaj sliedio sam:
Po svih stranah, sa svom moći,
Nebeske ognje razbiro sam.

Od ovuda Saturnova
Kasna zvezda, sried u koga
Kruži prsten, i njegova
Družba oko njega istoga.

Gjove od onud gdi svietljaše,
Kazaše se meni u temu,
Svom svjetlošču blagom sjaše,
I kê družu zvezde njemu.

Mrkiem pasom nada svime
On se vidi opasani,
Za to medju sviem inime
Na njemu je razaznani.

Marte, narav svoja to je,
Krvavlijem ognjem dosti
Tad na nebi svietlio je
I on takoj po svjetlosti.

Već u moru sakrivaše
Sasviem sunce zdrake svoje;
Merkurio jur bijaše
Zašo, običaj njemu kê je.

Još Danica ukazala
Ne bijaše zlatna čela,
Tmine u propas odtjerala,
A od iztoči zoru izvela,

Kad zapanjen vidim toli
Čudnu od svud svjetlos sjati,
Nebo s gori, zemlju doli
U čas jedan obasjati.

Oči obrćem. — Ah! u temu
Kê vidjenje mene sretala!
Po komu je, sva u njemu,
Svies i pamet ma uzeta.

Ženskiem činom, puna uresa,
Neumrla ali slika.²
Kojiem zdracim sred nebesa
Sjaše svjetlost nje velika!

1 Očnik ili dalekozor

2 Signum magnum apparuit in coelo, mulier amicta sole et luna sub pedibus eius, et capite eius corona stellarum duodecim (Otk 13). (Kukuljević ovdje donosi malopri-

Sunce zdrake prosipaše,
I okolo nje stojeći,
Oda svuda prikrivaše
Lice, i snježane pleći.

Dvanes zvijezda izabrane
Svietle zdrake puštavašu,
Sjajnom krunom prikazane,
Slavno čelo obkružahu.³

Pod nogami vidjaše se
Mjesec, kakav onda biva
Kad po mieni ukaže se,
Tank, u način luka kriva.

Zmaj strahovit, oko koga
Na klupku se smotavaše,
Ter iz kruga ljuštirnoga
Ostru kudu pruživaše.

On prigrdom gubicome
I očim plame izmetaše,
Nad njim nogom pribielome
Glavu otrovnu pritiskaše

Božica ona, a uz time
On razjedjen kazaše se,
I jezikom trostrukime
Na sve strane svijaše se;

Nogam, kiem je pritisnuti,
Tad zaludu nastojaše
Tvrdu tikvu izmaknuti,
Većma jer ista upiraše.

Držeć njega jedovito,
Ki pjeneći zjajuć staše,
I iz grla strahovito
Tarne dime puštavaše.

Tuj mladića svietle čete
Na tisuće tad bijahu,
Ki s krilima zlatniem lete,
A ljepotom rajskom sjahu,

I sviróke imajući
Hitro kolo izvodjahu,
Sladkiem pjesni skladajući
Zajedno ih upravljahu.

Višnji čačko iz visina
Ljepote ove razgledaše,
Časti i slave tieh načina,
Radujuć se, uživaše.

Otvorenom nebu u temu
Sveti su se razredili,
I u kraljevstvu rajskom svemu
Koigod su se nahodili.

Od veselja s te zabave
Dlane dlanim udarahu,
Svietle zvijezde, hvale i slave
Sva i nebesa razliegahu.

Kada iz sried svietlieh četa
U čas mladić liep izlazi,
I k nizokim zemljam svieta,
Prignuvši se, hrlo silazi.

Ki pospješno leteć tako,
Čim ga vidjeh doli biti,
Taj čas meni sta ovako,
Na uzdanu, besjediti:

»O ti! koj u pobijene
Zvjezdama prage oči upireš,
I nebeske razgorjene
Pomnijiv ognje razabireš.

je navedeni tekst dok u rukopisu stoji: »Signum magnum apparuit in coelo: mulier amicta ... stellarum duodecim« (Otk 12.)

- 3 Tu je komadić hartije odrezan na rukopisu. Valjda je ovdje još jedna kitica napisana bila. Kada se uspoređi original i prepjev onda se tu ne može očekivati neka nova kitica koju bi Kukuljević smjestio između 29. i 30. stiha. Do takvog zaključka moglo se doći samo zato što Kukuljeviću nije bio poznat original.

Čestit nad sviem ljudi umrlih
Kralj i stvorac svieta svega,
Čačko svetieh i blaženieh,
Tebe obro je za svojega.

Višnja otajstva, kâ na nebi
Vrhu zvezda sad slave se,
Ti sam vidiš, da po tebi
Objavljena razglase se,

Ova bjehu dat vidjena,
Ki najvišu ljubav steče
Naučitelja božanstvena,
I što njegda vidje i reče

Onom, komu izdišeći
Majku on dragu pridavaše,
Čim na križu nag viseći,
Prvog otca grijeh plaćaše.

Vidje, i pismom svjedočeći,
Sva 'e vidjenja proglasio,
Ali nije, tumačeći,
Sve po tanko objavio.

Amo pamet pomno obrati:
Čim noć ova bude proći,
Ja ću tebe uvježbati,
Koji slavni dan će doći.

Dan ovo je studenoga,
Ki mjeseca osmi ima se,
Sjetna otarim vjernih, s koga
Svetkovina povraća se;

Oni, u koi začeta je
Majka u utrobi slavna bila,
Božijega sina kâ je
Ista paka porodila;

Koja u dvoru nebeskomu
Sad kraljica rajska siva,
I u priestolju svietlom svomu
Vrhu svih se uzvisiva.

Da bi u prvom svieta izhodu
Ljudski narod pogubila,

Zla je napas, kô znaš zgodu,
Grdu sliku ostavila.

Tere zmiije pod prilikom
Skrovena je dočim bila,
Himbenim je tad jezikom
Prvu majku privarila.

Kâ nesviesna zabranjenu
Jabuku je s' stabla ubrala,
Smiona, jestit pripravljenu,
Za izgled sliedit drugu dala;

S toga od zla šteta teče,
Roditeljâ grieh se ima,
Od početka, kad izteče,
Vodjen vas ga narod prima.

Tim dobitnik djavo kleti
(Kako po tom stvoreni su)
Svieh pod jaram svoj prokleti
Stavlja, i uzim vezani su.

Ali ćačko svemogući,
Hoteć sina s gar poslati,
Ki svom smrti plaćajući,
Tu krivinu da zaplati:

U utrobi djevičinoj
On hje umrlu put uzeti,
I po majci neockvrnjenoj
Bit porodjen na ovom sveti.

Tot' je višnji podložio
Običajniem zakonima,
I hudobske, dopustio,
Da verige nje vrat ima.

Djavla prvo službenica,
(Tkogod sviesti bude imati)
Zatiem božja porodica,
Tko bi mogo vjerovati?

Svemogući on mogaše
Svoju majku odabrati,⁴
Tako mu se pristojaše,
Da je bude učuvati.

Dîm, pristojno što bi njemu,
To izpunit hotio je,
Pripravedan vazda u svemu,
Tot' hoteći, odabro je.

Još u prvom času svoga
Nju života uzdržo je,
Neockvrnjenu, i od svakoga
Grieha sjene sačuvo je.

Zatiem djavla sakrivena
Poče u zmiju prikarati,
Veleć: »Hudi! pripravljena
Pokora se teb' će dati.–

Kravinom se podičiti
Ženskom išteš? — Glavu голу
Ona će ti prignječiti,
I pritisnut tikvu oholu.«⁵

Vječni čačko, ono, što je
Prvo u doba zaprietio,
Sve izvrsno on tako je
Pak podpuno izvršio.

U utrobi pùt onada
Kad bijaše uredjena,
I djevice slavne tada
U njoj duša jur stvorena,

Nepoznanoj buduć njemu
Vrag vidje se pristupati,
Kô je običaj svoj u temu,
Verigam je zavezati;

Odtisnu ga. I uzdržeci
Smiona, čačka usilova,
Zmije priliku ne hoteći
Da uzeti bude iz nova.

I mladjahniem nožicama
Strašno 'e čelo podložio,
S ponositiem nje prietnjami
Gruu tikvu prikućio.

Ter nožicam mekanime
On je snagu priložio,
Višnju jakost u toj vrime
I hrabrenstvo uzumnožio.

Jedovito sta režući
I pakleno bjesni s tega,
A djevica, upirući
Stavnom nogom, plesat njega.

S kim stučena glava u temu,
Moždani, 'er ga satrla je,
Prosuše se niz vrat njemu,
Djavla k paklu tjerala je.

Svemogućí nami ureda
Dobitnicu kaže s nebi,
I odkriva, da u naprijeda
Božja majka bit će u sebi.

I zapovied htje u temu
Angeoskim četam dati,
Za kraljicu da ju u svemu
Budu častit i spoznati.

Mi nebesku cesaricu
U radosti uživamo;
Snižni, majku i divicu
Za kraljicu spoznavamo.

Tim počesmo u radosti,
Mi od doba još onoga,
Dan tolike čestitosti
Svetkujući, slavít s toga,

4 U originalu stoji bilješka: »Argumentum Scoti«.

5 Ipsa conterret caput tuum, et tu insidiabis calcareo ejus. (Post 2) (Ovdje su se potkrale dvije pogreške prilikom tiskanja ili prepisivanja iz originala. Prvo. Kukuljević donosi »conterret« umijesto »conteret«, kako je u originalu, što je ispravno. Drugo. Kod Kukuljevića stoji »calcaneo« umijesto »calcareo«, kako je u originalu. I original i Kukuljević navode da se citat nalazi u Post 2, a zapravo se nalazi u Post 3,15.)

I prijašnje slave take
Obični smo prikazati,
Proz načine svakojake
U veselju ponavljati.

Jasniem zviezdám okrunjena,
Mjesec složen pod nogami,
Žarkim suncem obkružena,
Nje su očite dike nami.

Zviezde kažu: čim je njima
Oko čela nadarena,
Da nebeskiem kriepostima
Djevica je urešena.

Neockvrnjena ona u sebi
Pleše mjesec, vazda stavna,
Ki s promjenam kaže s nebi
Sebe istoga za nestavna.

Sunce svietlos neizmjerna
Da na nebu prikaziva,
Slavom majka božanstvena
Nada svim se uzvisiva.

Nu se običaj taka ima,
Da sve lieta vrh visina,
Zatvorenem nebesima
Slavi se ova svetkovina.

S otvorenem ali ovako
Sad se vratim prikaziva,
Da ti budeš gledat, tako
Isti ćaćko naredjiva.

Ter da svaka raztvoriti
Budeš s pjesnim, hoće ureda,
I prostrano razglasiti
Po svem svijetu zapovieda.«

Rajski mladić, kô to reče,
Put zviezda se uzvisiva,
Hrlo leteć, tuj doteče,
I s družbom se sjedinjiva.

Slave, i sva družba sveta
Rajski u dvor se sakrivaju,
A nebeska vrata opeta
U temu se zatvaraju.

U čas jedan svjetlos prodje,
Tmine s' opet povratiše,
Sa svih strana tamnos dodje,
Nebo i zemlju svu prikríše.

Razžižem se ja opeta,
Naduta su usta moja,
Po prsima mene sreta
Njeki dihaj bez pokoja,

U me oganj svud gorući,
Po svih žilah uljezo je,
Tim moždani, uzvirući
Vrela, u mojoj glavi stoje.

S pohlepom je desna moja
Tako pero uhitila,
Da bi po svoj zemlji, koja
Sliediše, ova razglasila:

Same sobom pjesni izhode,
Sve po tanko znat davaju,
Vječna ljeta one vode,
Pokli živjet viek imaju.

Vjeru uvodi isti sveti
Ćaćko, nebom ki kraljuje;
On je u srca i pameti
U duboko usadjuje.

RUDER BOŠKOVIĆ'S POEMS TO THE VIRGIN MARY

Pavle Knezović

Summary

R. Bošković is not only a scientist whose work encompass many scientific areas, but also a very prolific and capable poet. Besides the beloved didactic epic, Pomrčine Sunca i Mjeseca — De Solis ao Lunae defectibus (published in London, Venice, Graz and Rome in Latin and Franch in Paris), and the incomplete epic about the Seven-Year-War, Pietas Austriaca triumphans, a few eclogues and excellent poems for a special occasion, R. Bošković has composed tens of thousands of extemporaneous epigrams. All the poems from Ruder's antology, Cantatine (Viterbo, 1750), in which he deals with all the main feast days of the Virgin, have been put to music and sang for the liturgy. Almost all of his poems contain verses celebrating the Virgin Mary, but his poem Virgo sine labe concepta draws particular attention to itself with its depth and poeticity. This is the first edition of the original, whereas the recast by his sister Anica has been printed several times. I. Kukuljević affirmed that Ruder wrote this poem in Croatian.